

הרב נריה גוטל

"בן שמונה"

פשר שיטת חז"ל בנוגע לולדות "בני שמונה"*

דעתם של חז"ל** כי מצבו של הנולד בחודש שמיני גרוע ממצבו של הנולד בחודש שביעי, מחייבת בירור וביאור. מבחינה רפואית ידוע¹ ומוסכם² כי כל שהות נוספת של

* פרק מתוך חבור מקיף לבירור נושא הפגות והשלכותיה, אליבא דהילכתא. פרק א', "קריטריונים המכריעים מצב הולד" הופיע באסיא מ"ד (יא, ד) ניסן תשמ"ח עמ' 5 – 30.

** נדגיש כי בפרק זה לא יידון יחסם של רבותינו האחרונים לאי-התאמות כלליות בין דברי חז"ל ובין דברי חכמה ומדע (ורפואה). בירור נושא זה – ככלל – ייערך במקומו, כחטיבה בפני עצמה, בקשר לנושא "שינוי טבעים". כאן לא באנו אלא לעמוד על פרט בעייתי זה של "בן שמונה", ולבאר תפישתו בעיני חז"ל עצמם: כיצד ביארו זאת "ראשונים", ומהן ההנחות העיקריות שעמדו ביסוד שיטתם. עם זאת, נכון הוא כי כתוצאה מבירור זה עשויים הדברים לקבל "פנים חדשות", ולהתקבל בסבר פנים נוח ומובן יותר גם לדין כיום הזה. כהשלכה נוספת מכך יובן טוב יותר פשר שינוי הפסיקה כיום הזה ביחס לפסיקה הקדומה.

1. ראה מש"כ פרופ' א. אידלמן (ראש מחלקת יילודים בביה"ח "שערי צדק", המופקד גם על הפגייה שם) בס' "אסיא" כרך ד' (עמ' 232 הערה 4): "המושגים על נולד בן ו' וז' כנגד בן ח' אינם מובנים מבחינת הרפואה המודרנית, והנקודה הבלתי ברורה היא: מדוע תינוק שנולד בשמיני – חודש לפני הזמן, הוא בעייתי מבחינת כושרו להתקיים, וילד שנולד חודשיים לפני הזמן פחות בעייתי. ענין זה לא מובן לי וכו'". [עו"ר שם – עמ' 230 ואילך – בנוגע לבשילות התינוק כמכרעת, לאו דוקא מספר חודשיו; וכן גם במאמר ב"הפלס" (הערה א.) הנז' להלן בהערה הסמוכה, ברור היה כי "גודל התינוק ומשקלו" (היינו הגדרתם ל"בשילות") הם המכריעים, ולא מבין חודשי ההריון].

2. כבר מקדמא דנא. ר' במאמר ב"הפלס" שנה ב' (תרט"ב) מש"כ ד"ר דוד שפירא ("בהגאון מו"ה ר' יהושע שהי' אבד"ק טשארטקאב, רופא חולים בדווינסק"): "כלל גדול הוא אצל הרופאים, שכל יותר שישתהה העובר במעי אמו תגדל האפשרות שיתיה אחרי צאתו לאויר העולם. מובן איפוא כי בן ז' עלול לחיות יותר מבן ו', ובן ח' מבן ז', ובן ט' מבן ח' וכו'" (שם עמ' 210 הערה א.). וכן שב וסיכס (שם עמ' 212) "כמעט אין אחד מהמומחים לאותו דבר אשר יכחיש את המשפט, כי בני ח' יש להם אפשרות לחיות יותר מבני ז'". ואכן כך כתב (שם, עמ' 211) המומתה, ד"ר ע. וורמזער "הרופא המיוחד להתנור הוא בבית"ת בבאול" כי "... יותר שגשתהה העובר שנולד לפני זמנו במעי אמו (שם נרפס בטעות – "עמו") יותר תגדל האפשרות שיישאר בחיים, ולא ראיתי ולא שמעתי שבן ז' הוא בר קימא יותר מבן ח'".

הרי שכבר לפני למעלה משמונים וחמש שנה פשוט היה לרופאים (יהודיים) שסיכויי הולד להתקיים משתפרים בכל שהות במעי אמו, ולפיכך ישנה עדיפות לבן ח' על בן ז'. ובאמת ידיעה ברורה זו צויינה כבר למעלה ממאתיים שנה קודם לכן מפי "המיילד הנודע לתהילה מוריצי, שחי בימי לודוויג ה-14" (בספרו משנת 1675, עמ' 5-194). שם חלק על דעת היפוקרטס (אשר נתן עדיפות לבני ז' על בני ח' – ר' להלן הערה 21) וכתב "ואנכי לא אוכל להסכים לזה כי ילדים בני ז' המה בני קיימא יותר מבני ח', ואדרבא בעיני ראיתי ונוכחתי אשר יותר שישתהו במעי אמם קרוב לזמן הקבוע ללידה, והוא בחדש התשיעי, יגדל כחם". (ועי' להלן הערה 35 – דיוק דעת חז"ל כדעת מוריצי, וכנגד היפוקרטס!!).

העובר ברחם אימו, רק מוסיפה לו ומשפרת סיכויי קיומו. לפיכך כמובן תמוהה היא ביותר קביעתם של חז"ל בדבר עדיפותו של המוקדם (הנולד בשביעי) על פני המאוחר (הנולד בשמיני), והלוא אדרבא, דוקא זה המאוחר אשר שהה כמה שבועות יותר ברחם אמו – סיכוייו עדיפים!

ואכן בשו"ת "מנחת יצחק"³, אחר שציין דעת הרופאים "שלפי המציאות בזמן הזה, יש לבן ח' סיכויים לחיות לא פחות מבן ז', ועוד יותר, דכל דהוי יותר במעי אמו משתלם יותר" – עם זאת קבע בתוקף "אמנם דבריהם – של הרופאים – בזה אינם (וזאת מחמת שהם) כנגד דעת חז"ל, דרק לענין יולדת למקוטעין הובא... דאנו צריכין לומר שעכשיו נשתנו הטבעים, כיון שהחוש מכחיש זה... אבל להוסיף ע"ז, ח"ו!" נמצא מבטל דברי הרופאים כעפרא דארעא, ואינו מקבלם⁴. ואולם המציאות הטופחת על פנינו⁵ מצריכה ביאור הענין ויישובו.

הביאור המצוי להלן יתבסס על תפיסתם של חז"ל כפי שהם עצמם ביטאוה, וזאת בשלושה שלבים:

ראשית: איתור מקורה התורני של אותה תפיסה;

שנית: פישרה המדעי כפי שראוה קדמונינו – "גאונים" ו"ראשונים";

ושלישית: יישוב אותה תפיסה עם מימצאי הרפואה בימינו.

א. "שתי יצירות".

דומה כי מקורה התורני של אותה תפיסה, נעוץ בדרשתם של חז"ל אודות "שתי יצירות". כך אמרו בירושלמי יבמות⁶:

3. שו"ת "מנחת יצחק" ח"ד סי' קכ"ג ס"ק י"ח.

4. עם זאת עיין שם בס"ק כ"ז – שם ציין לדברי החזו"א בדבר הישתנות הטבעים גם כלפי נידוד (ר' להלן סוף אות ג. והערה 37) והסתייע מדבריו: ור' הע' 38.

5. כפי שהעיר בשו"ת "שבט הלוי" (ח"ג יו"ד סי' קמ"א סק"ג) על דברי המנתי הנ"ל: "לדידי אין זה טענה לדינא, דוכי על הרופאים אנו סומכין בזה עד שנצריך לדון אם גאונים על דבר חמור כזה, הלוא על מה שענינו רואים אנו סומכים, וכי אפשר או מותר להעלים עין מאמת זה שכבר יצאו אלפי ילדים כאלה מכלי אינקובטור והם חיים וגדלים אתנו, ואין זה מכחיש כלל להוראות הש"ס והפוסקים... כיון דבימיהם לא הי' תקוה לזה ונדון מעיקרא לאבדון... משא"כ בזמנינו דיש תקוה גדולה ושכיחא להביאו לתחיה... לא מצאתי בנדון זה שום דבר סותר קבלת חז"ל הקדושים".

6. ירושלמי יבמות פרק ד' ה"ב. וכן ראה במדרש ב"ר פי"ד פיס' ב' (ועי' במהדור' סהעאדאר-אלבק שם, בנוגע לגירסאות שנאמרו בזה, והגהותיהם) וכן שם פ"כ פיס' ו' (והוסיפו שם "כל שהוא במאמים ושנים עשר יום – שהוא מגין הרבה ארבה עצבונך והרוגך – ח"ו, ור' פי' מהרז"ו שם לביאור החשבון). עו"ר כיו"ב במדרש במדר"ב פ"ד פיס' ג', ובמדרש תנחומא במדבר פיס' י"ח (כאבער – כ"א) וב"מדרש הגדול" בראשית ב' ז' וילקו"ש בראשית ב' רמז כ' (ורמז ל').

”(מגין שתי יצירות, רבי זעירא בשם רבי הונא, וייצר – שתי יצירות),
יצירה לשבעה ויצירה לתשעה⁸. נוצר לז’ ונולד לשמונה חיי כל שכן
לתשעה, נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חיי. נוצר לשבעה, איתא תמי
אם לשמונה אינו חיה לא כ”ש לשבעה. בעון קומי ר’ אבהו, מגין לבן
שבעה שהוא חיה⁹, אמר לון מדידכון אנא יהב לכון זוטא אבטא זוטא
אבטא¹⁰.”

7. וב”מדרש הגדול” הגז’ הודגש ”ויצר – מלמד שיצר לו שתי לידות, אחת לשבעה ואחת לתשעה”.
בזה בודאי באו לאפוקי מפרשנות אחרת לאותם שתי יצירות (מועד קליטת הזרע – ר’ להלן הערה 16)
והבהירו היטב כי המדובר ביצירת ”שתי לידות”, האחת – שנולד לשבעה, והשניה – שנולד
לתשעה. (ור’ גם הגיר’ בב”ר פ”כ פיס’ ו’ במהדו’ טהעאדאר-אלבק, בשאלה לרבי אבהו ”מגין
שנולד לשבעה חיי” – ולא הנוצר לשבעה).

8. יש לשים לב כי הוקדמה ”יצירה לשבעה” ל”יצירה לתשעה” – מה שמבטא עד מאוד השוואת שתי
היצירות זו לזו, משל שתיהן אפשריות באותה מידה! וכן גם במדרש בב”ר פ”ד פיס’ ב’ הוקדמה
באותו אופן ”יצירה לשבעה” ל”יצירה לתשעה”. ברם במהדו’ טהעאדאר-אלבק, שם תיקנו וגרסו
”יצירה לתשעה ויצירה לשבעה”, והוקדם המצוי לנדיר; וכן גם הגיר’ בב”ר פ”כ פיס’ ו’, עיי”ש. ור’
להלן הערות 24 ו 29.

9. יש להעיר כי לעומת הירושלמי הגורס ”מגין לבן שבעה שהוא חיה”, לעז’ קה”ע שם כתב ”שאלו
חכמי האומות לר’ אבהו מגין לבן שמונה שאינו חיי”, ובכך הוססה ההדגשה מכן שבעה – שתי, לבן
שמונה – שאינו חיי, וצ”ב.

10. קולמוסים רבים נשברו תוך כדי ביאור תשובה ייחודית זו של רבי אבהו. ור’ ב”ערוך השלם” (ערך
”זיטא”) הכותב: ”אות הששי באלפאביט”א יוני’ וערכו במספר שבעה וכו’. פי’ זיטא יחי אפסא
שבעה, ובאותיות שלהן הו’ קורין אותה זיטא כלומר בן שבעה יחיה. תיטא ימות, אוכטו שמונה
ובאותיות שלהן התיטא היא במקום הח’ שלנו, כלומר בן שמונה ימות”. והאריך שם בביאור המאמר
והגירסא הנכונה – ”וזה שיעור המאמר, אות זיטא שהוא מספר שבעה וגם מורה יחי הוא הסימן כי בן
שבעת חדשים יחיה. ואות תיטא שהוא אות שמיני וגם סימן למיתה מראה כי בן ח’ חדשים ימות”.
(עוד העיר שם כי ”כתיבת המאמר בדפוסים ובכ”י צריכ’ תיקון רב”, ור’ שם ריבוי הגירסאות
ושיבושן. ובענין זה ר’ עוד בהערות טהעאדאר-אלבק, בב”ר מהדורתם פי”ד הנ”ל, ובהערות ש.
באבער לתנחומא במדבר אות ק”ע).

מפרשים רבים הלכו בעקבות ה”ערוך”, ופירשו באופן דומה. עי’ בקה”ע ובפנ”מ לירושלמי יבמות
הנ”ל, ובפי’ מהרו”ז למדרש בב”ר פי”ד פ”ב הנז’, ועוד. אמנם יש שפירשו הביטוי על דרך ההשאלה.
כך בקה”ע הנ”ל: ”דרך בני אדם לומר האבטיח קטן לפי שנוצר בימים מועטים או שהתחיל להעלות
נצו זמן מועט אחר הביכורי”. כך בני אדם הנוצרים קודם זמנם אינם נגמרים”. ונמצא משתמש
במשפט ידוע המוסב על צמחים, בהשאלה כלפי ולדות הנולדים טרם זמנם. בדרך שונה נקט בפי’
(המיוחס ל) רש”י למדרש בב”ר הנז’: ”אוקט”ו פי’ לשון יוני הוא שאומרים למתעטש חיה, השביעי
חיה ובשמיני למות. כלומר אותו שנולד לשבעה חדשים חיי אבל לשמונה אינו חיי”. (על סכנתו של
המתעטש, ע”ע בירושלמי ברכות פ”ו ה”ו, ”פרקי דר”א” פנ”ב ובילקו”ש ריש רמז ע”ז, ועי’
ב”תוספתא” שבת רפ”ח). גם לדבריו זהו שימוש מושאל בביטוי ידוע.

ברם עי’ בס’ ”יוונית ויוונית בארץ ישראל” (מהדור”ב, ירושלים תשמ”ד) עמ’ 17–18, המציין כי
”תיאודור בהערותיו לבראשית רבה שם, וכן כל המילונים שלנו לא הבינו כראוי ולא פירשו כהוגן

כלומר, כפילת היו"ד בפסוק¹¹ "וייצר ה' אלקים את האדם וגו"¹² שימשה אצל חז"ל מקור להנחת אפשרות קיום שני סוגי יצירות בלידת אדם¹³. יש אשר יצירתו מיועדת מלכתחילה לשבעה חודשים, ובתום שבעה חודשים יכול להיוולד גמור ומושלם; ויש אשר יצירתו מיועדת לתשעה חודשים, ולכך לידה קודם מועד זה – מסוכנת עבורו. ממילא אם הנולד לשבעה גם נוצר ויועד מראשיתו לשבעה, אזי אין שום פגם וחסרון במועד זה, והרי זה מועדו בדיוק כמי שנולד דרך כלל לתשעה. ברם לעומתו, זה הנוצר לתשעה, אם יולד קודם לכן עלול להינזק, כיון שיצירתו טרם הושלמה כדבעי. אלא שהוסיפו על כך, וחידשו כי שהייה יתירה עשויה להועיל גם לנוצר לשבעה¹⁴.

את תשובת רבי אבהו, אף על פי שהכירו נכונה שהיא מבוססת על הערך המספרי של האותיות. ור' שם עמ' 9–208 ה"ביאור הסביר ביותר" אשר הביא משם קרוסוס, המבוסס על שילוב של "נוטריקון (כלומר פירוק שמות האותיות לשני חלקים) פאראנומאסיה וגימטריא, והרכיבם יחד, לשם לימוד דבר על דרך הרמז מאותיות האלפ"א-בית"א היוונית". ונמצא "ר' אבהו מסלסל במלים יווניות כשם שהוא מסלסל במלים עבריות וארמיות".

הנקודה הבולטת והראויה לציון כאן היא, כי ממאמר זה שומעים אנו בבירור על זהות השקפת חכמי ישראל וחכמי אומה"ע בסוגי' זו של לידה מוקדמת. הן על אלה והן על אלה מקובלת היתה התפיסה כי הנולדים לשבעה צפויים יותר לחיים מאשר אלה הנולדים לשמונה. (ור' עוד בספרו של א. קורמן "האדם וטבעו" עמ' 105 הערה 3, על קדמונים שסברו עדיפותם של בני ז' וט' ע"פ בני ח'). נוסף לכך שמענו מכאן "שתז"ל דורשיו לשון יוני כמו שדורשין לשון הקודש... שהלשון עצמו יש לו משמעות דורשין" – פי' מהרז"ו על מדרש ב"ר הנז' (ור' ב"יוונית ויוונית" הנ"ל – "דרך זו היתה מובנת יפה ליהודים ולגויים כאחד").

11. בראשית ב' ז'; וזאת לעומת האמור ביצירת בע"ח (שם פסוק י"ט) "ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וגו'" – ביו"ד אחת.

12. אכן יש מקום להעיר כי נמצא מקורה של רמיזה זו מצוי במקום שאינו שייך בו, שהרי באדה"ד ודאי לא היה שייך ענין זה של יצירה לשבעה או לתשעה! אלא "כיון דיצירת האדם עתידה להיות כן רמז לה השתא, ואע"ג דביצירת אדה"ר לא שייכא" (פני משה" לירי' בימות הנז'). וכן העיר בפני' יפה תואר" על המדרש ב"ר הנז': "בא לרמוז פה על יצירת האנשים הנולדים אח"ז ולא קאי על יצירת אדה"ר".

13. לידת אדם דייקא, דבבהמה – בה לא נאמר "וייצר" אלא ביו"ד אחת בלבד (כאמור בהערה 11) ממילא לא יוכל להיאמר ביאור "שתי יצירות". ועי' בספר "התלמוד ומדעי התבל" שער ג' סוף ענף כ"ו (עמ' מ"ז) אשר הסתפק בענין נפל בהמה, כיון דבה לא יוכל להיאמר ביאור זה, ואין להשוותו לנפל אדם – עיי"ש; וכן ר' כיו"ב בשו"ת "עמק הלכה" (בוימעל) ח"א סי' ה', שהעיר על כך. [אמנם עי' בירושלמי יבמות פ"ד הי"א, וכן נדה פ"ג ה"ג ובמדרש ב"ר פ"כ פיס' ו' – אודות אתונו של חייא בר אדא אשר "פעמים שהיא פוחתת ופעמים שהיא מוספת" ור' עוד תוס' בכורות כ"א א' ד"ה "תנא קמא וכו'" (ור' ביאור למימרא זו בס' "יוונית ויוונית בארץ ישראל" מהדו"ב ירושלים תשמ"ד, עמ' 9–288 והערה 56 שם). אולם נר' ששם זה אינו ענין לסוגי יצירה, כ"א לדרך השלמת מנין "שנה" ותו-לא; ואילו סוג היצירה – אחיד הוא].

14. אמנם עי' בב"ר פי"ד פ"ו במהדו' ס"א הנ"ל, בהערות – על הנפ"מ הצומחת מגירסתם במדרש ("נוצר לשבעה ונולד לשבעה לתשעה חי לשמונה אינו חי, נוצר לתשעה ונולד לשבעה אינו חי קל וחומר

כפי שביאר שם "קרבן העדה" – "אם היתה תחילת יצירתו של הולד בענין שיוולד לשבעה, פעמים משתהא לבוא בשמיני וחי, וכ"ש אי משתהא עד החדש התשיעי שהוא חי. (אך אם) נוצר לתשעה – שיוולד בחדש התשיעי, אם נולד בשמיני וכ"ש לשבעה אינו יכול לחיות, שעדיין לא נגמרה יצירתו"¹⁵. ונמצא כי ישנו ולד הנולד לשבעה, לשמונה ואף לתשעה וחי – זה הנוצר לשבעה; וישנו ולד אשר אם יוולד בשביעי או בשמיני לא יתקיים – זה הנוצר לתשעה. אצלו, רק לידה בתום תשעה ירחי לידה, מספקת ומועילה לקיימו¹⁶.

לשמונה" ולפיה כל הנולד לשמונה אינו חי, אף אם יצירתו לשבעה, מה שאינו נכון לגירסא הרגילה, ולמרביתם של המקורות המצויינים בזה.

עוד גירסא ייחודית ותמוהה צויינה על ידם בפ"כ פ"ו, שם גרסו "נוצר לתשעה ונולד לשבעה חיי לשמונה אינו חי, נוצר לשבעה ונולד לתשעה אינו חי קל וחומר לשמונה"; מה שאומר כי לא רק כל הנולד לשמונה אינו חי, אלא שגם הנוצר לשבעה אינו יכול להתקיים אם נולד מעבר לזמנו – לתשעה! וזה סותר כל דברי חז"ל שבמקומות אחרים. ור' עוד – בענין אפשרות קיומו של בן ח' – ב"תוספתא כפשוטה" (ארוך) שבת פט"ו עמ' 249, וכן בפרק... אודות "בן ח'" ובפרק... אודות "בשילות יתר" ו"אישתהי".

15. וכן איתא בפ"י (המיוחס ל) רש"י במדרש ב"ר פי"ד פ"ב הנ"ל "אם נגזר לילד בשעת יצירה שיהא במעי אמו שבעה חדשים ואתרמי שנולד לשמונה, חי בר קיימא, וכל שכן אם יהיה במעי אמו תשעה חדשים, שהולד הולך ומתעצם וגדל עד תשעה חדשים במעי אמו". ואולם "אם נגזר עליו בשעת יצירה שיעמוד במעי אמו תשעה חדשים ואיתרמי שנולד לשמונה אינו חי, שקודם זמנו בא" (ור' גם מתנו"כ שם) עו"ר להלן הערה 39.

16. אמנם ישנו גם ביאור נוסף למימרא זו, ולפיו מדובר כאן בעיקר על מועד קליטת הזרע. עיי' בפ"י "פני משה" לירו' יבמות שם ד"ה "ב' יצירות – יצירת הולד אחר קליטת הזרע שהוא נקלט אחר ג' ימים... מ"מ אין הצורה מתחלת להצטייר עד ז' ימים או ט' לקליטה, והגמר של צורת הולד לאחר מ' יום". והוסיף בפ"י "ידי משה" למדרש ב"ר פי"ד פ"ב הנ"ל: "הולד נוצר לפעמים לז' ימים אחר קליטת הזרע ולפעמים לט' ימים אחר קליטת הזרע וכו' הזרע שהוא נקלט לז' ימים ונולד לשמונה או לתשעה חדשים חי, אבל נוצר לתשעה ימים ונולד לשמונה חדשים אינו חי וק"ו לז'".

כאן התבאר קשר וזיקה בין מועד קליטת הזרע למועד השלמת הולד ואפשרות קיומו, אם לשבעה או לתשעה. רק זה שזרעו נקלט מוקדם יוכל להתקיים בלידה מוקדמת, ואילו הנקלט מאוחר – יתקיים רק בלידה לתשעה. וע"ע בפ"י "יפה תואר" למדרש שם: "מה שאין הציור מתחיל אחר הקליטה, כי אחר ג' ימי הקליטה יבדל הקצף והנפח מהזרע, ולז' ימים מתחלת המתיחה שהוא הציור". והוא אכן גרס שם "נוצר לז' ימים ונולד לח' וכו'" – מה שמתאים לביאורו, סוגי קליטה, לא סוגי יצירה (ור' הערתו על גיר' זו המיישבת קשיים). עו"ר גם בקה"ע לירו' יבמות הנז', המביא ביאור זה כפירוש שני ("שבעה ימים לזריעה ולתשעה ימים", ובהמשך "נוצר בשבעה ימים אפילו נולד בשמיני חי, ואם נוצר לתשעה ימים לזריעה אם נולד לשמונה חדשים אינו חי וכ"ש לשבעה") אמנם הו"ע הסתייג מפ"י שני זה, והדגיש כי לו עצמו "הראשון נ"ל"!

נראה כי אין פער משמעותי בין שני הביאורים כלפי גידון דגן. רק מה שזה תלה בעצם יצירתו מצד עצמו וטבעו, תלה זה במועד קליטת הזרע. ברם אליבא דתרווייהו ישנם ולדות המיועדים ומוכנים מלכתחילה ללידה מוקדמת – לשביעי – ולעומתם ישנם ולדות המוכנים ללידה רק בתום תשעה ירחים.

גם בבבלי מצויה רמיזה ברורה לתפיסה זו של "שתי יצירות". נראה כי זהו בסיס מה שאמרו במס' יבמות¹⁷ אודות "יהודה וחזקיה – בני רבי חייא, אשר – תאומים היו, אחד נגמרה צורתו לסוף תשעה ואחד נגמרה צורתו לתחלת שבעה"¹⁸. כלומר, לידת שניהם אמנם היתה כאחת, ואולם הבדל יסודי היה ביניהם, שהאחד נגמרה צורתו לשבעה והשני נגמרה צורתו לתשעה. אף מימרא זו¹⁹ משתלבת יפה בתפיסתם של חז"ל בדבר "שתי יצירות" לאדם, האחת לשבעה והשניה לתשעה. מכאן גם נבעה מסקנתם ההלכתית של חז"ל על יכולת קיומם של הנולדים לשבעה ולתשעה חודשי הריון, לעומת חסרונם של הנולדים לשמונה חודשים.

כאן המקום להעיר למש"כ בשו"ת "ברית אברהם" חיו"ד סי' כ' סק"ד דכל היולדת לשבעה הרי זה מוכיח שמלכתחילה התעברה בולד שנוצר לשבעה (ור' שם אריכו"ד סביב ענין זה, כלפי אדם וכלפי בהמה). ואולם לעומת הפשוט לו, הרי בשו"ת "בית יצחק" אהע"ז ח"ב סי' קי"א ס"ק י"ד הסתפק בשאלה זו. שם חקר אם "ב' יצירות" משמעו כי "בשעת יצירה הצורה שוה ואחד הוא, רק בשעת הגמר ולד אחד נגמר לז' וולד אחד נגמר לט'" או שמא כבר מתחלת היצירה אינם שוים". בחקירה זו תלה המחלוקת בענין היכר עובר לג' חודשים ביולדת לשבעה, עיי"ש (ור' בהמשך עבודה זו בפרק אודות בני תמר בהערה 30 שם). ודומה כי מרבית המקורות שצויינו כאן מצביעים בבירור על הצד הראשון, וכפשיטותו של ה"ברית אברהם"; ואם כן כבר מתחילת היצירה מיועד הולד אם לשבעה ואם לתשעה.

17. יבמות ס"ה ב'; וכן ר' במס' נדה כ"ז א': "מעשה ונשתהה ולד אחד אחר חבירו ג' חדשים, והרי הם יושבים לפנינו בבית המדרש, ומאן נינהו יהודה וחזקיה בני רבי חייא... סיפה אחת היתה ונחלקה לשתיים, אחד נגמרה צורתו בתחלת ז' ואחד בסוף ט'".

18. ור' אריכו"ד במהרי"ט אלגזי על הל' בכורות להרמב"ן פרק שמיני ד"ה "וראיתי למהר"מ מיג"ץ, בנוגע לראיה בתאומים מהאחד לשני (שם – בנוגע לאבילות). וכתב "איכא למימר דהב' נגמר צורתו לז' חדשים ואשתהוויי אשתהי עד ח', והראשון לא נגמר צורתו לז' והוא בן ח' ממש ובן ח' לאו בר קיימא הוא"; ועוד בהמשך "...דלמא זה נגמרה צורתו לשבעה והאחד נגמרה צורתו לתשעה וכו'" (ועיי"ש לגבי שכיחות התופעה או נדירותה, ור' גם בשו"ת "עמק הלכה" (כוימעל) ח"א ריש סי' ה').

19. יש להוסיף, כי כן משמע גם ממה שחילקו בכמה מקומות בש"ס בין יולדת לשבעה ליולדת לתשעה בענין "יולדת למקוסעין" – עיי"ן בגמ' ר"ה י"א א', יבמות מ"ב א', נדה ל"ח ב', ועוד. עצם החילוק וההבדלה מורים שני סוגי יצירה השונים ומובדלים מהותית זה מזה. וי"ל. כן ראה בשו"ת מהרי"ק ס' ק"ג המסתמך על ההבחנה בין שני סוגי היצירות, שני סוגי הולדות, בכדי להכריע אם הם ברי קיימא אם לאו; אם הם "מאותם המקדימים להולד" או שאינם אלא "מן המאחרים".

(ועי' בס' "מדרש תלפיות" אות י' ענף יצירת הולד, הנותן סימנים להיכר הולדות: "אם ישתלם בל' ימים יתנועע ביום ס' ויולד הצורה בחודש ז'. אם ישתלם בל"ה ימים יתנועע ביום ע' ויולד בחודש הח', ואם ישתלם ביום מ"ה יתנועע ביום צ' ויולד בחודש ט'").

ב. הסברם של קדמונים.

מתוך שענין זה היה ידוע כבר לקדמונים – הן יהודים²⁰, והן גם חכמי אומות העולם²¹ – הרי חייבים היו לנסות לבאר פשרו המדעי, להסבירו ולנמקו. כאמור – נקודת הקושי המרכזית עימה התמודדו היתה עדיפותו של הנולד בשביעי, על פני הנולד אחריו, בשמיני.

השאלה התחלקה לשני גורמים. הראשון: סיבת קיומו של הנולד בשביעי (המושווה לנולד בתשיעי). השני: הגורם לסכנה הצפויה לקיומו של הנולד בשמיני. עם שתי תמיהות אלה התמודדו, ולהלן – מתשובותיהם של חכמי ישראל אשר דנו בדבר.

20. מלבד האמור באות א. ובהערות הקודמות, הנה עיין בשו”ת הרשב”ש סי’ תקי”ג בפתח “ההקדמה הראשונה”: “דבר מוסכם הוא מתורתנו ומחכמי ז”ל וחכמי האומות, שהעובר יש לו עתות שיוולד בהם ויחיה ועתות שיוולד בהם וימות, והם זמן קצר וזמן ארוך וזמן ממוצע, והזמן הקצר הוא ז’ חדשים והזמן הארוך הוא ט’ חדשים והזמן הממוצע הוא ח’ חדשים, ושהנולד בזמן קצר והארוך הוא המתקיים והנולד בזמן הממוצע הוא שאינו מתקיים על הרוב. וזה דבר שאין בו ספק ואמת אותו הנסיון וכו’ הסכמת הכל היא שהנולד בשמיני הוא שאינו מתקיים ברוב, אבל הנולד בתשיעי ובשביעי מתקיים.”

וכבר פילון כתב בספרו “על בריאת העולם” (“כתבי פילון האלכסנדרוני” מתורגמים מיוגית לעברית ע”י ד”ר יצחק מן, ספר ראשון) בפיסקא מ”א: “...וגם מן הטבע הוא, כי העוברים שבבטן אמם באים לידי גמר בשבעה חדשים, באופן שיקרה דבר מוזר מאוד: כי בני שבעה חדשים הם בני קיום, בעוד שבדרך כלל בני שמונה חדשים אינם יכולים להשאר בחיים”. ציין פילון בצדק כי זהו “דבר מוזר מאד”, אך קיבל זאת כקביעה מדעית מוכחת לכל דבר!

ור’ גם מש”כ ראב”ע דברים כ”א ג’: “יש מי שיוולד בחסרון שנים חדשים כמנהג, ג”כ ביתרון רק הוא המעט!” (ור’ שם בנוגע להתנועעות הולד אחר שלושה חדשים). הרי שגם לו ידוע היה שישנם הנולדים לשבעה (וזאת למרות מה שציינו במקום אחר בנוגע לשיטתו המתנגדת ללידה לשבעה אצל השבטים, משה ושמואל! למרות זאת את ה”עובדה המדעית” לא הכחיש). עו”ר בשו”ת הריב”ש סו”ס תמ”ו המדייק מן הרמב”ן (בתוה”א) לחלק בין ח’ חודשי הגידול לעומת חודש התשיעי – הוא “חודש הלידה”, ומשכילה ח’ חודשים שוב אינו נפל.

21. והובאו דבריהם ע”י חכמי ישראל בספריהם – ע”י בספר “שבילי אמונה” (אלדבי) בנתיב החמישי (משם גאלינוס) ור’ מה שהאריך לדון בזה בשו”ת “מעיל צדקה” סי’ ה’ “מדברי בן רש”ד בספר טבע בעלי חיים” (הכוונה היא לאריסטו – מחבר ספר זה) ומן “המעתיק ספר הקאנון”, והו”ע ציין “נכסוף נכספתי לידע ממכ”ת מה שכתבו חכמי הרפואה בזה”. ור’ גם במאמר הגו’ ב”הפלס”: “לדעת היפאקראט ילד שנולד בתחדש השמיני להריון אינו בן קיימא וכו’”. עו”ר בהערות ט”א לב”ר פי”ד פ”ו (עמ’ 127): “דעת חז”ל שבן ז’ חי ובן ח’ אינו חי היתה שיטה מפורסמת אצל הקדמונים”. וע”ע בספר “יוגנית ויוגנות בארץ ישראל” (מהדו”ב, ירושלים תשמ”ד) בעמ’ 9–208 סוף הערה 240 והערה 244. ור’ לעיל סוף הערה 10.

[על השימוש בדברי חכמי אומה”ע כאשר הובאו כבר ע”י גדולי ישראל – ראה לשון מרן הראי”ה קוק זצ”ל, שו”ת “עזרת כהן” סי’ י”א (עמ’ ל”ו א’): “... שצריכים להשתמש ביסודות החכמות שנתקבלו בספרי גדולי ישראל, אע”פ שנלקחו מחכמות העולם, כי חכמינו הגדולים זקקו ובררו הדברים; וזאת לעומת לקיחת “הקדמות” שלא הובאו ע”י חכמי ישראל. אמנם פשוט וברור שהדבר קל הרבה יותר כאשר אין בונים על כך יסוד פסק ההלכה].

שלושה אופני ביאור נקטו הקדמונים בביאור קושי "מדעי" זה. הראשון: ביולוגי-רפואי; השני: אסטרולוגי; והשלישי: "גבולים מספריים".

האופן הראשון מתחלק אף הוא לכמה דרכים. דומה כי הביאור הקדום ביותר הובא וצויין ע"י "אבודרהם"²² משמו של רס"ג, וז"ל: "כתב רבי סעדי' בשם חכמי הנסיון כי מקום דירת הולד בחדש השביעי הוא רחב ובחדש השמיני הוא צר ובחדש הט' הוא יותר מכולן, לפיכך הוא חי בן שבעה ותשעה ולא בן שמנה. ואינו רחוק שיהי' מקום הכנסתו ויציאתו רחבים והאמצעי ביניהם צר וכו'". כלומר, דרך זו נקטה ביאור המתייחס לאו דוקא לולד עצמו, כי אם בעיקר לרחם אימו. סברו כי ישנו מקום פנימי אשר אינו גלוי (הוא "האמצעי ביניהם") וחלק זה מתכווץ בחדש השמיני, ומקשה על הולד. לפיכך ישנה עדיפות ויתרון לבן ז' (המתקיים) על פני בן ח' (שאינו מתקיים) ועדיף על שניהם בן ט', שאז "הוא יותר רחב מכולן".

ביאור רפואי מסוג שונה הובא²³ בשם היפוקרטס: "ילד שנולד בחדש השמיני להריון אינו בר קיימא, כי לא יוכל נשא היגיעות הרבות הבאות זו אחר זו, כי הנה בחדש השביעי (זמן הקבוע ללידה) יגע לריק לעזוב מעי אמו, ותיכף בחדש השמיני שב שנית ליגיעותיו – כי יצא הילד מבטן אמו בזמן הזה יעזבנו כחו ויחלש ויגע. טוב איפא לילד כי יבא לעולם ביגיעתו הראשונה בחדש השביעי²⁴ ולא יכלה כחותיו ביגעו לריק". כאן כבר מתייחס הביאור הרפואי לולד עצמו, ול"יגיעות" הגופניות המתלוות ליציאתו לאויר העולם. ריבוי יגיעות תכוף – מזיק, וזהו גורם חסרונו של הנולד בשמיני. בשו"ת הרשב"ש²⁵ הובא ביאור טבעי נוסף, והוא ביאור ביולוגי: "חכמי התולדות

22. "אבודרהם" – "סדר שחרית של חול", מהדו' ורסהיימר עמ' ל"ו (והוב'ד באוצה"ג יבמות דף פ' א', סי' ת"ז).

23. במכתבו של ד"ר ע. ווארמזער – הנז' לעיל הערה 2 (ור' ב"נספח") – עמ' 211 (וכאמור – חלק עליו מוריצי).
דומה לביאור זה מצוי גם בס' "מדרש תלפיות" (אות י' – ענף יצירת הולד) שם ביאר כי רוב הולדות נשלמים לשבעה, ואם אינם מצליחים לצאת ומוכרחים להישאר שם, אזי "לרוב עיפותו אם ישלים לשוברים בחדש ח' לא יוכל לחיות לרוב חלישותו".

24. יש להעיר כי מסגנון הדברים משמע שסבר כי הלידה בשביעי הינה לידה לכתחילה, וזהו מצב מתוקן ושפיר – לא פחות מלידה לתשיעי! וראה לעיל הערה 8; עו"ר להלן בביאור הרשב"ש משם אביו. ואמנם בשו"ת מהר"י מינץ סי' ו' אכן כתב מפורשות "דיותר מתקיים לז' חדשים מלס' חדשים! ועי' בס' "ישועות יעקב" אבהע"ז סי' קנ"ו (פי' הארוך) סק"ב המבאר תופעה תמוהה זו עפ"י אותו יסוד הנאמר בתז"ל אודות ב' יצירות: "... נולד לשבעה ונולד לתשעה; שהולד שהוא חלוש בטבעו נולד לתשעה שלמים, והולד שהוא חזק נולד לשבעה תיכף בפעם הראשונה שנבער למקוטעין". אם כן, דוקא ולד בן שבעה הוא החזק יותר בטבעו, ומסוגל להקדים יציאתו!

25. שו"ת הרשב"ש סי' תקי"ג, ב"הקדמה הראשונה". ור' עוד כיו"ב, בפ"י "יהל אור" על הראב"ע שמות פ"ב אות נ"ב: "אמרו חכמי התולדות, כי כאשר הוא חס ולח יצא בשביעי, ואשר הוא במזג שוה יצא בתשיעי, ואשר הוא יותר ממזג חס ולח יצא באחד עשר".

אומרי' שהסיבה היא כי הנולד בשביעי הוא רב החמימות והרטיבות, ומפני זה נשלמה יצירתו וגידולו בזמן הזה, והוא הזמן שאם (צ"ל – שאי) אפשר שתשלם יצירת של אדם פחות ממנו. והנולד בתשיעי הוא מעט החמימות והרטיבות מהנולד בשביעי, ועל כן תשלם יצירתו בזמן ארוך. והנולד בשמיני אין אותה העת לו טבעית אלא העת הטבעית לו היא התשיעית, ונחפז לצאת קודם זמנו מפני דבר מקרה, או יהיה זמנו השביעי ונתמהמה לצאת מפני דבר מקרה, ועל כן אינו חי ברוב²⁶."

הרי אלה שלושה ביאורים טבעיים לנמק יתרונו של הנולד לשבעה על פניו של הנולד לשמונה. ברם בצידו של הביאור הביולוגי הנ"ל, צירף הרשב"ש גם ביאור אסטרוולוגי לענין זה. "חכמי הכוכבים אומרים כי שבעה כוכבי לכת הם משרתים לילד במעי אמו, כוכב אחד לכל חדש ושבת תחלה, וכן יסד הריא"ף ז"ל במחזור יום הכפורים; והכוכב השביעי שהוא לבנה הוא לחדש שביעי. ואם הילד הוא בשלימותו כבר נשלם זמנו לצאת ואם יצא יתקיים ואם לא יצא באותו חדש מורה על החולשה, ואם יצא בחדש שמיני שהוא שבת המורה על חולשה ומיתה לא יתקיים, ואם ישתהה עד החדש הט' שהוא לצדק המורה על הקיום יתקיים"²⁷. ונמצא כי סידרי כוכבים ומזלות

26. אמנם העיר הרשב"ש שעל חלק מביאורים של "חכמי התולדות" חלוקים חז"ל, וזה בענין התועלת או החסרון שבשהייה יתירה. "ואעפ"י שאמרו שבן תשע שנשתהה אינו חי אינו מסכים עם רבותינו, לפי שרז"ל אומרים שאם נשתהה הוא חי, אבל מ"מ הסכמת הכל היא שבן שמונה הוא שאינו מתקיים אבל משבעה ומט' מתקיים". כלומר, בענינה של השהייה חלוקים, אך בעקרון הכללי שוו, וזהו חסרונו הטבעי של בן ח'. ור' לעיל סוף הערה 14.

27. וכן איתא בפ"י יפ"ת למדרש במדב"ר ג': "שמעתי מקצת חכמים שסבת מות הילד בא, והוא שכל אחד משבעה כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל שולט על חדש מהעיבור, שבתאי בראשון צדק בשני וכו' עד ז' חדשים ואחר כך חוזרים חלילה. ולכן בח' שהוא ממשלת שבתאי מת שהוראתו רעה, אבל כשתכנס לט' ישלוט עליו צדק שהוא טוב ויחיה, וכן כשילד בז' יחיה שמזלו לבנה". (ועי' בהערות ס"א לב"ר פי"ד פ"ו – עמ' 127 – אשר ציינו כי "הן הן הדברים שכתב ג"כ הח' לאנגע בספרו המפואר געשיכטא דעס מאטעריאליסמוס מהדורא ג' ח"ב צד 171 וצד 292"). באור שכזה צויין גם בס' "מדרש תלפיות" הנז', משם "יש אומרים"; עיי"ש.

בהקשר זה ראוי להעיר למש"כ התשב"ץ – ח"ב סו"ס ק"א – בהביאו דעת "חכמי המשפט" אשר סברו כי "עד חודש השישי אין לו לעובר לשון, לפי שהוא תודש של כוכב המורה על הרבור. אבל לענין השמעת קול לא ראיתי מדברים בזה"; א"כ גם בזה הובעה השפעת תכונת הכוכבים ומזלם על יצירת הולדות. אמנם הרשב"ץ עצמו – שם – לא סמך הכרעתו עליהם כ"א על דברי חז"ל, ברם גם דברי חז"ל התבארו לו בדרך דומה: "שסוברים כי מקום הלבנ' בשעת ההריון מהמזלות הוא הצומח בעת הלידה, והצומח בעת ההריון הוא מקום הלבנ' בעת הלידה וכו'" (והרי זה מקביל למש"כ הראב"ע שמות פ"ב פסוק ב', כי "היודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה, והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון, כי דבר מנוסה הוא לקדמונים, וחמשה פעמים נסיתיו גם אני, כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה, גם מעלת הצומח רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד"). אלא שהרשב"ץ הדגיש בסוף דבריו כי נשתנה הדבר בזמן הזה!

(ור' בהשגת הראב"ד שבסוף פרק ה' מהל' תשובה: "הדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו תבורא בכח המזלות וכו'"). וראה להלן בביאור השלישי, שהוא מובאת הרשב"ש מאביו – הרשב"ץ!

הם הגורמים ומשפיעים חסרון לגולד בשמיני (כפוף לשבתאי) ולייתרון בני ז' (לבנה) ובני ט' (צדק) אשר מזלם מורה על קיום.

עוד הוסיף הרשב"ש וציין ביאור שלישי, משם אביו – הרשב"ץ "בספרו הנכבד מגן אבות. הוא ז"ל ג"כ נתן טעם אחר בדבר והוא שהדבר הזה דומה לגבולי החלאים, כי יום השביעי הוא יום גבול והוא טוב מורה על חוזק הטבע²⁸ ויום ט' אף על פי שמורה קצת על חולשה ליאתורו (צ"ל – לאיחורו) אבל אינו רע²⁹, אבל כשהוא ביום ח' מורה על חולשה גדולה כיון שלא בא בשביעי ולא נתחזק עדיין להמתין עד התשיעי ונשאר בחולשתו, על כן אינו טוב".

נמצאו לפנינו חמישה ביאורים³⁰ לסיבת עדיפותם של הנולדים לשבעה ולתשעה, ולחסרונו של הנולד לשמונה. שלושה ביאורים טבעיים (רחם אם, יגיעות הלידה, חמימות ורטיבות), ביאור אסטרוולוגי, וביאור נוסף עפ"י "שיטת הגבולים".

ג. יישוב תפיסת חז"ל ושיטתם ההלכית.

עם זאת ברור מאליו, כי בימינו יקשה עד מאוד לסמוך על אותה משענת קנה-דצוץ הבאה לביטוי בביאורים אלה. האופן הראשון – ביאור רפואי וביולוגי – מתבטל מעצמו לאור מימצאים בדוקים ומנוסים הידועים כיום, ובשני הביאורים האחרים – אסטרוולוגי ו"גבולים" – אין סיפק להבהיר הענין כדבעי, ואין בהם כדי סמיכה.

28. ראה מש"כ הרשב"ץ בספרו "מגן אבות" למס' אבות פ"ה מכ"א ד"ה "בן שבעים לשיבה" בענין מספר השבע: "וכן מצינו מספר השבעה משמש בכל גבולי החללים, והוא מענין זה, שהשביעיות כולם לפי תשמיש שבעה כוכבי לכת, היו ימים או שנים או עשרות שנים וכו'" והאריך בדברים, עיי"ש. גם דברי פילון (לעיל הערה 20) מתבארים – עפ"י הקשר הדברים – באופן דומה.

29. משמע כביכול ישנה עדיפות לגולד בשביעי על פני הנולד בתשיעי! ור' לעיל הערה 24. ואכן בספר "מדרש תלפיות" הנז' כתב: "רוב הוולדות נשלם צורתו מכל וכל בחדש השביעי ואז מבק" לצאת ומתחילין לשבור הגידי' שמתזיקי' אותם שם...". כאן נכתב מפורשות שרובם של הוולדות – לשבעה:

30. אמנם "עוד נאמרו בזה הרבה דברים מרבים הבל, דחאום הראשונים, וגם דחה מהם א"א הרב ז"ל בספרו הנכבד מגן אבות" – הרשב"ש, בתשובתו הנ"ל.

וראה עוד בשו"ת ריב"ש החדשות סי' ו' (הענין הג') המנמק ייתרונו של בן ז' על בן ט' בנוגע ללידה למקוטעין – "אין לתמוה מ"ט דשמואל דאית ליה בן ז' ואשתהי ונולד לט' מקוטעים ואפי' אשתהי ונולד לשמונה אפשר דהוי בן קיימא, ואלו בן ט' עצמו למקוטעים אינו בן קיימא; דאין אנו צריכים ליתן טעם בלבד, הם אמרו ויודעין מאיזה טעם אמרו. אבל אפשר דבן ז' בשכבר נגמרה צורתו מן השמים – המחליש מחזירו לאחור, וכ"ש אשתהי ונולד לתשעה, אבל בן ט' שעבר עליו כל חודש המחליש קודם שנגמר צורתו צריך כל חודש תשעה להשלימו חודש במקום חודש וכו'".

כלומר: אם כבר נשלמה צורת הולד (לשבעה) אזי אינו צריך שהות חודש שלם בכדי לתקן ה"קלקול" הנוצר בחודש שמיני. אך אם טרם הושלם הולד (שנוצר לתשעה) אזי צריך הוא חודש שלם בכדי להשיבו לתיקנו. לכן עדיף הוא בן ז' על בן ט' בנוגע ללידה למקוטעין בתשיעי.

ברם דומה כי דוקא תפיסתם התורנית של חז”ל אודות ”שתי יצירות” לאדם – אשר התבארה לעיל אות א’ – דוקא היא עשויה לתת בסיס ופתח תשובה ליישוב דבריהם עם ידיעות חכמת הרפואה כיום. אם עיקרה של הסתירה היתה דבר קיומו של בן ח’ בזמן הזה – בעוד שחז”ל קבעו שאינו ”בר קיימא” כלל – הרי ניתן להבחין ולומר כי אותו המתקיים יצירתו היתה לשבעה, ולכן יכול להתקיים, בעוד שחז”ל אמרו שדוקא הנוצר לתשעה, אם נולד לח’ אינו מתקיים! ונמצאו הדברים משתלבים זה בזה ומתבארים זה מזה.

בן ח’ המתקיים, הרי הוא מאותם ולדות שנוצרו לשבעה, ולכך בין אם נולד לשבעה (בזמנו) ובין אם שהה מעט ונולד לשמונה או אף לתשעה – יכול להתקיים. זהו גם אותו ולד אשר יכול להסתייע באינקובטור לשיפור מצבו, כיון שביסודו של דבר בן חיים הוא. לעומתו, בן ח’ אשר אינו בר קיום, הרי הוא מאותם ולדות אשר נוצרו מעיקרם לתשעה, ולכן כל הקדמה בלידתו עלולה לסכנו, ואינו נחשב ”בר קיימא”. באותו ולד נאמרו דיני בן ח’, ובאותו ולד גם אינקובטור לא יועיל – שעיקר חיותו חסרה³¹.

ואכן הגאון הרוגאצ’ובי יישב שיטת חז”ל בדרך זו, כפי שכתב ד”ר דוד שפירא מדווינסק³²: ”נהירבא שפעם אחת דברתי על הענין הזה³³ עם הגאון ר’ יוסף ראזין נ”י הרב בפה (דווינסק) והוא באר לי בארוכה את שיטתו³⁴ הנוגעת עוד לכמה ענינים, כי לדעת חז”ל ישנן ”שתי יצירות” – יצירה אחת היא בן זיין, כלומר: ילד שמתחילת בריאתו נוצר להיות נגמר לזיין; וילד כזה שנולד לז’ הוא איפא בשל כל צרכו, ואם נולד לח’, ”אשתהויי הוא דאשתהיי” וכל שכן שיחיה. היצירה השניה היא שנוצר מתחלת בריאתו להיות נגמר לט’ והוא איפא בלתי בר קיימא לח’ וכש”כ לז’... ואם כן הדבר הלא אין עוד כל סתירה מעיקרא, כי מי יאמר לנו שבן ח’ ההוא שעליו מעידים הרופאים שהוא חי – אינו בן זיין מתחלת יצירתו ”שאשתהויי הוא דאשתהיי”, כי לדעת חז”ל איננו בקי אין כעת בסימנים אם הוא בן ז’ או בן ט’ מתחלת יצירתו³⁵.”

31. ועיין במאמרי על הגדרת האינקובטור (הודפס ברבעון ”אור המזרח”, היו”ל בארה”ב, גליון תשרי תשמ”ח).

32. במאמר הנז’ ב”הפלס” (עמ’ 212) – ור’ לעיל הע’ 2.

33. היינו, על הקושי בהבנת שיטת חז”ל ויישובה עם מציאות זמנינו.

34. שיטתו זו נרמזה ונכתבה מפורשות ”בכת” בגליון סנהדרין דף נ”ז: וכ”כ בזה די שני מיני בן ח’, א’ דהיצירה שלו הוה רק בן ח’ חדשים, הב’ שע”י סבה נעשה בן ח’ שבא קודם זמן” – כעדותו של הרמ”מ כשר, בס’ ”מפענח צפונות” פ”א סי’ ד’ הערה א’, עיי”ש. (וע”ע שם במ”מ נוספים הנוגעים לזה ומבטאים כללות שיטתו, ומה שהערנו בזה בפרק ההגדרה – הנ”ל הערה 31 – הערות 17 ו 12).

35. ור’ עוד שם בהמשך (עמ’ 214) מהרב יעקב צבי יאנאווסקי מקיוב: ”יש ולד שבתחלת יצירתו נוצר בכח גדול וחזק, שמוכשר להתפתח ולהגמר לז’ חדשים, וזה – אם ילד לז’ הוא חי, וכש”כ כשישתהה יותר במעי אמו שבודאי יחיה. ויש ולד שבתחלת יצירתו נוצר חלש ורפה אונים שאינו מוכשר להתפתח ולהגמר רק עד ט’ חדשים, וזה – אם יולד קודם זמנו היינו לח’ ומכש”כ לז’ אינו בר קיימא, כיון שעוד לא נתפתח לא נגמר בישולו”.

נמצאת מותאמת בזה שיטת חז"ל עם מימצאי הרפואה, ומיושבת מהשגותיה. עצם קיומם של פגים הנולדים לשמונה חודשים, מוסברת בעובדת יצירתם מלכתחילה לשבעה. כח חיות זה מעניק להם אפשרות לחיים, עם – או בלי – עזר רפואי כזה (אינקובטור) או אחר (טיפול רפואי) למשך זמן משתנה. לעומת זאת דברי חז"ל בענייניו של בן ח' אשר כלל אינו בר-קיום, דברים אלה מוסבים רק על אותו הנוצר מלכתחילה לתשעה. לאותו ולד אכן אין סיכויי קיום, ולא יועילו לו כל עזרים רפואיים³⁶.

יתכן שקשורים לכך דברי החזו"א אודות "השתנות הטבעים" בזמן הזה³⁷. דומה כי אין הכרח לומר שהתרחש שינוי דרסטי ומהפכני בין תקופתם לתקופתנו³⁸, כאשר בתקופתם בני ז' וט' בלבד התקיימו ובזמננו מתקיימים גם בני ח' אשר אפילו עדיפים על בני ז'. יתכן בהחלט לומר שהשינוי מסתכם בכך שבתקופתם הנוצרים לתשעה היו רוב מוחלט וכמעט גמור, והנוצרים לשבעה לא היו אלא מיעוט קטנטן ומיזערי. מיעוט מצוי וקבוע, אך קטנטן ואפסי. לעומת זאת בזמן הזה גדל אותו מיעוט, ורבים יותר הם הנוצרים מלכתחילה לשבעה.

מתוך כך ומסיבה זו, יכלו חז"ל בזמנם לקבוע בוודאות כמעט גמורה שבני ח' אינם בני קיום, וזאת מאחר שסבירות ההיווצרות לשבעה היתה מבוטלת ברוב מוחלט. משום כך רק בנולדים לשבעה, דהיינו לידה במועד הידוע לבני-שבעה, בהם היה מקום לחוש

עוד הוסיף שם לבאר כי דעת חז"ל דוקא כמוריצוי – ולא כהפוקרסס – ושהות יתר מועילה ולא מזיקה (ר' לעיל הע' 2). הא ראייה – "ממה שאמרו ברישא: כלשכן כשנולד לט' שהוא חי, ובסיפא: כל שכן כשנולד לז' שאינו חי – הרי נראה בעליל שגם דעתם היא שכל מה שהולד יותר משתהה במעי אמו הוא יותר בן קיימא וכו'!" וחתם דבריו: "לפיכך אם רואים אנו נולד לח' חיה יחיה, בין ע"י התנור המוכני ובין בלעדו, ע"כ בן ז' הוא דאשתהי. ודברי חז"ל כמסמרות נסועים וכל רוחות חדשות המנשבות בעולם המדע והחכמה לא יזיוזום ממקומם אפילו זיו כל שהוא".

36. אלא אם כן תהיה אפשרות ל"השלמת ההריון" – ור' בפרק – הג"ל הערה 31 – אודות "הגדרת האינקובטור", ושם – שיטת המרדכי וסייעתו. עוד צריך להוסיף, כי כמובן מבחינתנו אין אפשרות להכיר בכל ולד לאיזו "יצירה" הוא משתייך, ומהם סיכוייו לחיים ולקיום. לכן בכל אחד מן היילודים יש לחוש שמא יצירתו היתה לשבעה, ולטפל בו כבן-קיימא לכל דבר. בפרט לאמור ומבואר בדברי החזו"א, כי בזמננו התרבו אותם בני שבעה.

37. חזו"א יו"ד קנ"ה (ואהע"ז קט"ו) ס"ד: "בימים הראשונים היה מיעוט המצוי שנגמרו לז' (ועי' יבמות ל"א א' נשי דידן לשבעה ילדן ומשמע דהיתה משפחתם ילדן בקביעות לשבעה, ושמעתי דזה קיים גם עכשיו) ורובן לתשעה, אבל לא היו נגמרין לשמונה ולפיכך אמרו האי בן שבעה הוא ואשתהי. וכמדומה דעכשיו נשתנה הסבע וכפי בחינת הרופאים אפשר שהוסיפו השתלמותם אחר ז' ונגמרו לח', והרי נשתנו הסבעים ללדת למקוטעין וכו'". (ור' עוד ביאורו – הנוסף – שם, בהגדרת "בן ז'" כגמור ומזורז, אשר על שמו נקראים כל הממהרין לצאת – כלומר "בן ז'" כמושג, ולא דוקא כמכוון כפשוטו לעצמו – ועי' בשו"ת "מנחת יצחק" ח"ד סי' קכ"ג ס"ק כ"ז, שהעיר על כך "דאיכא למה חילקו בין נולד לז' ובין נולד לח'"). ור' עוד בפרק על הסיבות והגורמים לשינוי ההלכה בזמננו.

38. מה שהיה מוקשה עד מאוד בעיני "מנחת יצחק" הג"ל ריש אות א' ובהערות 3 ו 5. ביאור זה שלפנינו עשוי להקהות תוקף תמיהתו.

שמה בני קיימא הם³⁹. אך הנולדים לשמונה, בהם צריך לצרף גם סברת ההיווצרות לשבעה וגם סברת ”אישתהי” – שדחתה הלידה בחודש – , ולספק ספיקא דחוק ונדיר

39. לפי”ז מתבאר כי גם דבריהם בדינו של בן ז’ לא נבעו מוודאות יצירתו לשבעה וודאות קיומו, אלא דלמיחש מיבעי שמא בן ז’ הוא. ור’ מה שהדגיש ”שיירי קרבן” לירושלמי יבמות פי”א ה”ז (דף ס”ה א’): ”... לא כל הנולדים בשביעי חיים, אלא אם היתה תחילת יצירתם לכך שיוולד בשביעי, אבל אם היה ראוי להיוולד בתשיעי ונולד בשביעי ודאי גרע מכן שמונה וכו’ אלא כשהוא שלם באבריו אזלינן בתר רוב הנולדים בשביעי כשהם שלימים באבריהם שהן חיים, וזה פשוט וברור”. וכאמור – בבן ז’ איכא למיחש להכי, לא כן בבן ח’.

ור’ עוד כיו”ב בס’ ”קנין תורה בשמעתתא” ח”ב (שמות) ויקהל, סי’ י”ט סק”ח: ”יש שני מיני יולדות לז’, יש נשים והן מיעוט שמטבען יולדות לז’ והיינו שכן היתה תחילת עיבורן לשתהינה יולדות לז’ (– עיי”ש בנוגע לצדיקים).... אולם יש יולדת לז’, שמתחילת עיבורה היתה מעותדת למלאות ימי עיבורה עד ט’ חדשים, רק כי סיבה היתה לה מחולשה או ענין אחר וילדה קודם הזמן דהיינו לז’ (ועי’ שם בנוגע לנפ”מ הצומחת מהבחנה זו בענין ”היכר עוברת”). ור’ לעיל הערה 15.

מבואר כי ישנו בן ז’ ובן ח’ המתקיים – וזה הנוצר לשבעה, שזה מועדו; וישנו בן ח’ וגם בן ז’ אשר אינו מתקיים – אלו הנוצרים לתשעה. אכן יש להעיר למש”כ בס’ ”צידה לדרך” (על רש”י עה”ת וישב, ד”ה ”להלן למלאים וכאן לחסרים וכו’”) בנוגע להקדמת לידתם של פרץ וזרח בני תמר, וביאר כי ”הטעם פשוט ומבואר בב”ר לפי שמייהר הקב”ה להביא שני צדיקים בעת”ז, וגם אינו רחוק לומר באולי שנבהלה תמר כ”כ בעת שאמר הוציאוה ותשרף, הלכך לא יכלה להשלים ההריון וילדה לז’ חדשים”. משמע לכאורה, שעיקר יצירתם מלכתחילה היתה לתשעה, והוקדמה לידתם מחמת אותו אירוע – ועם זאת התקיימו! ושמה רק מבחינת הרואים נראה היה כך, ואולם אליבא דאמת ”קורא הדורות מראש” יצרם מלכתחילה לשבעה, ולכך אכן התקיימו.

וראה עוד הערתו המחודשת של הגר”ח מוולאז’ין, ופולולו הנדפס בהקדמת ספר ”בית דוד” – סעביל – ובשו”ת ”חוט המשולש” ח”א סי’ י”ח, כי א”א לקבוע ולומר בוודאות בנוולד לשבעה דכלו חודשיו, אלא תמיד צריך לחוש שמא יצירתו לתשעה ”דמאין נדע למתי הוי יצירתו בעת ההריון, דאימא דהוי לט’, וא”כ אף הנוולד לז’ אפ”ה אינו חי והוי נפל, ולכך הנוולד לז’ לעולם אין מתאבלין עליו עד שיחי’ ל’ יום”. אלא שבסוף דבריו שב והסתפק שמא ניתן להכיר יצירתו לשבעה באופנים אחרים (היכר עובר לשליש ימיה, עיי”ש ובפרק.... בהערה אצל תמר) ולא הכריע בדבר (ולא הושלמה אותה תשובה, עיי”ש).

וכן כיו”ב הי’ הדיוק בקוגט’ ”צלעות הבית” (הנדפס בסו”ס ”בית מאיר” – אבהע”ז) סי’ י’, מלשון הרמב”ם ”דסובר דכלו לו חדשיו לא הוי אלא בר ט’ גמורים, שזה ידעינן שכלה כל יצירו ונפק מנפל, משא”כ בר ז’ ואפי’ גמורי... יש לספק, דתינתן אלו ידעינן דתחילת יצירתו היה שיוולד לז’ הי’ מקרי כלו חדשיו, אבל מספקינן שמא עיקר יצירתו היה לט’ ונולד לז’ במקרי הנפלים!”

אם כן גם הוא מבחין שהגדרה ודאית ד”כלו חודשיו” לא יכולה להיאמר כלפי בני שבעה (ור’ שם דיוקו מלשון המדרש בגירסתו המקורית, ללא פרשנויות דחוקות). אמנם עי’ בשו”ת מגנת יצחק” ח”ד סי’ נ’ סק”ז המקשה עליו: ”וצ”ע בזה, איך יפרנס מה דאיתא בש”ס ובש”ע בענין מילה ורפואה – וא”כ בנוולד לשבעה, אף בבעל ופירש הוי רק ספק בן קיימא! אולם כאמור, לאותה סברא מצטרפים גם דבריו של הגר”ח מוולאז’ין! ויתכן שאף אם לא נאמר בבני שבעה שבודאי כלו חודשיהם כבגי תשעה, עם זאת סיכוייהם המשופרים והעדיפים להיות מהגהו בני קיימא, ה”ז מספיק להתיר רפואתו ומילתם, ויושבה השגתו. ור’ עוד בפרק א. קריטריונים המכריעים מצב הוולד, אסיא מ”ד תשמ”ה 5–30 בהערה 37, וכן בפרק על יסוד ההלכה הערה 56.

כ"כ לא היה מקום לחוש. מכאן נבעו פסקיהם בדינם של הנולדים לשבעה, לשמונה ולתשעה. משא"כ בזמה"ז כאשר התרבו אותם הנוצרים מלכתחילה לשבעה; מעתה גזן הראוי לחוש גם בנוולדים לשבעה, גם בנוולדים לשמונה, שמא בני קיימא הם. זהו שורש אותו שינוי-הטבע, וזו תוצאתו.

*

סיכומו של דבר: פסיקתם של חז"ל בדיניהם של "בני ז", "בני ח" ו"בני ט", הינה השתקפות תפיסתם אודות יצירת הולדות; וחלוקה היא אותה יצירה לשתים: אלה לשבעה ואלה לתשעה. ומתוך שאותה תפיסה – אשר, כאמור, שורשה בדרשה תורנית ("וייצר" – בשני יודי"ן) – הוזכרה בש"ס (ירושלמי ובבלי) ובמדרש, בודאי אין לזוז ולזוע ממנה כמלוא נימה, כמו גם מהשלכותיה. אלא שהתבאר לפנינו כי דוקא אותה תפיסה מיישבת ומתאימה שיטתם של חז"ל והשלכות פסיקתם, עם המציאות הרפואית הנגלית לעינינו בזמן הזה.

ברם, כידוע שינוי יסודי זה בהכרח גורר בעקבותיו גם שינויי הלכה ופסיקה. בכדי לברר וללבן אותה פסיקה צריך לדון בכל אותה סוגיא סבוכה מראשיתה, על מקורותיה ויסודותיה, ורק כך יהיה ניתן לאתר אותם קריטריונים העשויים להכריע מצב הולדות גם בזמן הזה. הפרקים הבאים יוקדשו איפוא לבירור זה, ומתוכם אפשר יהיה לעמוד על עקרונות הפסיקה העדכנית כיום בתחומים הרבים שלנושא זה יש השלכה כלפיהם.

בשולי הדברים מבקש אני להצביע על מימצא סטטיסטי מעניין ביותר, אשר הובא לידיעתי ע"י פרופ' א. אידלמן הי"ו, ראש מחלקת יילודים (ופגייה) בביה"ח שערי צדק. במסגרת טבלאות סטטיסטיות לשנים 1979–1987, פורסמו נתונים שונים, וביניהם אחד הנוגע לענייננו [טבלה מס' 7]:

תמותה לפי משקל.			
1987–1985	1984–1982	1981–1979	משקל
82%	100%	96%	750–500 1
53%	66%	65%	1000–751 2
3.8%	22%	53%	1250–1001 3
3.2%	15%	30%	1500–1251 4
4.4%	3.8%	3.1%	2000–1501 5
0.8%	0.35%	1.5%	2500–2001 6
0.11%	0.06%	0.1%	מעל-2501 7
3.86/1000	3.14/1000	6.8/1000	סה"כ

לענייננו נוגעת בעיקר שורה מס' 5 [משקל: 2000–1501], המאפיינת ע"פ רוב את "בני שמונה". השוואת שורה זו עם אלה שקדמוה (3–4) ואלה שאחריה (6–7) מעלה, כי זהו

המשקל היחיד בו לא הצליחו לצמצם את שיעור התמותה. בעוד שבמשקל 1001-1250 חל צמצום משמעותי ביותר (53%-3.8%), וכך גם במשקל 1251-1500 (30%-3.2%), וכן במשקלים שמעבר ל 2 ק"ג, הרי לעומת זאת במשקל התואם "בני שמונה" לא חל כל שיפור משך עשר שנים אלה, ורמת התמותה נותרה דומה. ספק אם ניתן להצביע בוודאות על הגורמים למצב זה, אך התוצאה הינה ברורה: הבעייתיות של "בני שמונה" (מומים מולדים?) מושרשת ביותר, ומאוד קשה להתגבר עליה.

*

אסיא

מאמרים, תמציות וסקירות בעניני הלכה ורפואה

מינוי על "אסיא"

הינו שי נאה לידיד, לרופא ולאיש ההלכה.

אם רצונך להעניק שי מקורי – "אסיא" הינו בחירה מעולה.

* * * * *

לכבוד

מערכת "אסיא", מכון שלזינגר

ת.ד. 3235 ירושלים.

ברצוני לרכוש מינוי על "אסיא" כשי אישי עבור

נא לשלוח את המינוי אל:

אני מצרף סך של שקלים * עבור המינוי

בכבוד רב

שם: _____

כתובת: _____

* מחיר המנוי 30 שקלים חדשים (כחול"ל – \$ 25) לכרך.